

T.T.K. Belleteri, c. XXI / sayı: 116,
Ekim-1965, s. 599-604.

Beyaz / Kitap
Kütüphane Mevcuttur

20 TEMMUZ 1993

KABAKÇI VAK'ASINA DAİR BİR MEKTUP

Ord. Prof. İSMAIL HAKKI UZUNÇARŞILI

Kabakçı Mustafa vak'asıyle bunun neticesinde Sultan III. Selim ricalinin katli ve *Nizam-ı Cedid*'in ilgasına dair 10 Rebiulâhur 1222 (17 Haziran 1807) tarihli şayâmı dikkat bir mektup gördüm¹. Bu mektup (*râci bi-lütfih-i ilâhî Mustafa*) mührünü havi olup Mustafa isminde biri tarafından yazılarak taşraya gönderilmiş ve galib ihtimale göre vezir valilerden birine, Halep valisi esbak Sadr-ı âzam Yusuf Ziya Paşa'ya, onun kapı kethüdası tarafından yazılmıştır. Bu mektupta tarihlerde olmayan bazı fazla malumat bulunması sebebiyle hâdise hakkındaki malumatı tamamlamağa medar olur diye suretini aynen yazıyorum. Fotoğrafisi de konmuştur.

Devletlû, İnâyetlû, Merhametlû velîni'met-i bî-minnetim
Efendim Hazretleri

Devlet ü ikbâl-i ebedî ve saâdet-i iclâl-i sermedî ile sağ olsun. Bin ikiyüz yirmi iki senesi rebülevvelinin on yedinci günü (25 Mayıs 1807) zuhûr eden hâdise-i uzmanın mebdei, *Karadeniz* boğazında vâki' kaleler neferâtı, Nizâm-ı Cedîd neferâtına mülhak olması irâde-i hümayun olup Haseki-i hâssadan Halil Ağa nâm kimesne, Nizâm-ı Cedîd neferâtı olmak şöyle dursun Pâdişah-ı âlem efendimizin murâd-ı hümayûm, şapka giydirmek olsa sizlere şapka giydirir idim deyû zebânını dirâz edip nâ-becâ hareketi esnâsında mezbûr Halil ağa'yı pâre pâre ettikleri akabinde ricâl-i devlet-i aliyyeden Boğaz'da, Selim Sâbit Efendi ve reis-i sâbık İngiliz Mahmud Efendi ve Seyyid Mehmed Efendi gibi zevât-ı kirâm nezaret üzere Boğaz'da ikamet üzere olup Seyyid Mehmed Efendi olduğu konağa gelmişler, iki, üç gün evvel aşağı (İstanbul) gitmiş olup andan Mahmud Efendi olduğu konağa gelmişler dört çifte bir kayık ile Mahmud Efendi firâr edip verâsından varup kayıktan çıkarıp anı dahi pâre ettiler; Selim Sâbit Efendi'yi istishâb edib üç defa yeniçeri efendisi olup Nizâm-ı Cedîd takımından değildir deyû konağına ta-

¹ Başvekâlet Arşivi, Askerî vesikalar (Cevdet tasnifi), numara 50601.

T. T. K. Belleteri, c. VI / sayı: 23-24.

Temmuz - I. Tarih. 1942, s. 253-261.

20 TEMMUZ 1993

KABAKCI MUSTAFA İSYANINA DAİR YAZILMIŞ BİR TARİHÇE

I. HAKKI UZUNÇARŞILI
Balıkesir meb'usu ve T. T. K. üyesi

Başvekâlet arşivi vesikaları arasında olan bu tarihçe¹ Kabakçı vak'asına ve Sultan Selim'in hal'ine dair yazılmış olan diğer yazma ve basma eserlere nisbetle pek basit ve aynı zamanda tahrir tarzı itibariyle yanlışları çok ise de bu gibi vekayinameler bazan birbirlerini ikmal eylediklerinden dolayı bunun mecmuamızda neşri faideden hali görülmemiştir.

Sultan Selim zamanında tevsi edilen yenilik kendisini gösterdikçe bir kısım âtiyi gören münevver devlet adamları bundan memnun olurlarken bir kısım muhafazakârlar da -ki içlerinde münevverler de vardı -taassub ve muhtelif ihtiraslar sebebiyle bu yeniliğe aleyhtar idiler. İşte bundan dolayı Kabakçı Mustafa vak'ası denilen reaksiyona dair eser yazmış olanların bir takımı bu teceddüdün lehinde ve dar görüşlü veya menfaatleri haleldar olanlar da aleyhinde idiler. Aşağıda suretini neşrettiğimiz tarihçe, ikinci zümre taraftarlarından biri tarafından yazılmıştır. Vak'ayı tertip eden ve körükleyen sadaret kaymakamı Köse Musa Paşadır ki nizâm-ı cedidin en nufuzlu adamlarından sadaret kethüdası İbrahim Nesim Efendinin tavsiyesiyle o makama getirilmiştir.

Tarihçeyi yazan zat nizâm-ı cedid ricaline taraftar değilse de aleyhlerinde de atıp tutmayıp fakat bazı noktalarda iğneleyici bir lisan kullanmıştır. Tarihçenin bazı yerlerindeki ibare ve cümleler okunamadığından ya aynen yazılmış veya terkedilmiştir. Terkedilen yerler zevait kabilinden olup silsileye halel vermemektedir. Mamefih arzu buyuranlar koymuş olduğumuz fotoğrafa bakarak tetkik buyurabilirler.

¹ Bu tarihçe henüz numaralanmamış olup Arşivde mühim diye ayrılan vesikaların konmuş olduğu tahta bir kutuda bulunmaktadır.

revolt of 1807 as the key event⁸⁷³ for the following four reasons. First, because it violently ended the massive reform initiatives of Sultan Selim III along European lines and therefore engendered an abrupt social change. Second, some of the high-ranking *ulema* were not only involved in its planning but also took an active role in its execution from beginning to end, illustrating in the most explicit way *ulema* attitudes towards the sultan's projected reforms. Third, the *Kabakçı* revolt became almost a touchstone in examining reactions to the pre-Tanzimat reforms in the historiography. Finally, the revolt not only altered the existing relations among the elite structures but more importantly it determined the empire's ability to face provincial and global challenges.

After identifying this historical moment and its impact on the socio-economic status of the *ulema* group, I intend to bring a new interpretation to the shifting position and power of the *ulema* within the Ottoman polity as well as their highly-criticized attitudes towards the reform process. Finally, my analysis will seek to shed light on our understanding of the socio-economic, political and military conditions of the Ottoman Empire a few decades before the Tanzimat era.

III. The *Kabakçı* Revolt as a Collision of Antagonist Elite Coalitions

As mentioned above, Lachmann argues that states are not controlled by unified, undifferentiated strategic actors who share a single interest in its material resources; instead, multiple elites contend for the spoils of state resources as well as for state-like authority. I contend that the 1807 *Kabakçı* revolt was much more about the collision of two rival elite cliques for apportion of human and material resources than that of reformist-conservative struggle as it has been portrayed by many scholars in the current historiography.⁸⁷⁴ Moreover, the nature of the reaction to the reforms was shaped not by intra-class conflict as Heyd claimed but was determined by high-level, inter-elite conflicts particularly between two powerful rival cliques.

In fact, the conflict was primarily due to the mutual antagonism and

⁸⁷³ Aksan considers the *Kabakçı* Rebellion as one of the "pivotal moments" of the social change in the history of the empire. See Virginia H. Aksan, "Theoretical Ottomans," *History and Theory* 47, no. 1 (2008): 118.

⁸⁷⁴ Öztuna, *II. Sultan Mahmud*, 38; Heyd, "The Ottoman 'Ulemā and Westernization," 33.

hatred of the two rival factions, which involved controlling the spoils and the attendant power and prestige of the government. Both rival contenders tried to present their causes as the best option for the interest of the House of Osman and the empire in general.

Moreover, in the *Kabakçı* revolt, as will be shown, there existed an alliance of defeated elite blocks whose economic interests were severely disturbed by the leading elite faction. These defeated elites, through their shared opposition to the leading faction, forged an impregnable elite coalition that sought political and social hegemony. The *Kabakçı* revolt therefore was about the rise and demise of certain elite coterie each of which belonged to urban, rational and institutionalized structures. Istanbul was the terrain of heightened elite conflicts because, as imperial capital, it encompassed the ways in which the contenders could extract wealth and prestige through their proximity to the Sultan, the ultimate source of power.⁸⁷⁵

It should be noted that, as Lachmann puts it, "... [elites] were polymorphous in their pursuit of profit and power"⁸⁷⁶ and therefore, neither faction could be defined either as homogeneous anti-reformist *ulema* or progressive and secular bureaucrats. As will be shown, both groups included *ulema* and other members of the *askeri* elites.⁸⁷⁷ In sum, the incident was about the collision of two polymorphous elite coalitions.

At the outset, it should be noted that during the Selimian era at the Ottoman court, two principal elite divisions took form. Although, the 'conservative clique' led by *Şeyhulislam* Şerifzâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi,⁸⁷⁸ and his revered teacher Mehmed Münib Efendi (d. 1823)⁸⁷⁹ and

⁸⁷⁵ See chapter one, 101-02 for the development of Topkapı Palace as the center of power in the Ottoman Empire.

⁸⁷⁶ Lachmann, *Capitalists in Spite of Themselves*, 90.

⁸⁷⁷ For a comprehensive survey of the *ulema* and sufi sheikhs who supported the reforms see Kahraman Şakul, "Nizâm-ı Cedid Düşüncesinde Batılılaşma ve İslami Modernleşme," *İlmî Araştırmalar* 19, no. 2 (2005): 117-150.

⁸⁷⁸ Known also as Topal, (*l'âme de la révolution*), he was born in Istanbul in January 1, 1760 and at a young age due to his father *Şeyhulislam* Şerif Mehmed Efendi's influence, he rapidly climbed the echelons of the *ilmiye* and appointed by Selim III as *Şeyhulislam* in 1806. He was very influential in the courtly politics and was one of the major role players in the tumultuous reigns of Selim III and Mustafa IV. He signed the '*hüccet-i şer'iyye*,' the fetva for the abdication and a year later for the execution of Selim III. He was dismissed by Alemdar Mustafa Pasha in 1807 and expelled first to Kızanlık (in Bulgaria) and later to Güzelhisar-Aydın where he died in October 13, 1811. Mehmet İpşirli, "Topal Atâullah Mehmed Efendi," in *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1991), 4: 47.

⁸⁷⁹ Özkul, *Gelenek ve Modernite Arasında Osmanlı Ulemâsı*, 361.

III. Selim Ve Kabakçı İsyanı

Tahsin Tunali

OSMANLI Devleti kan ağlıyordu. 25 Mayıs 1807'de İstanbul'da bir sokak ihtilâli olmuş, III. Selim tahttan indirilmişti. İnkılâpçı padişaha karşı yapılan ayaklanmayı «Kabakçı Mustafa» adında bir serseri idare etmiş, IV. Mustafa tahta çıkarılmıştı.

III. Selim'in «Nizâm-ı Cedid = Yeni Düzen» ismi verilen ıslahat hareketlerinin en ateşli taraftarları, İstanbul'dan kaçmış, Ruscuk'ta, Vezir Alemdar Mustafa Paşa'ya sığınmışlardı. Bunlar, Mehmed Said Galib Efendi, Mustafa Refik Efendi, Mehmed Tahsin Efendi, Abdullah Râmiz Efendi ve Mehmed Emin Behic Efendi idi. Hepsisi de genç, ateşli, inkılâpçı devlet adamları idi. Alemdar'ın başkanlığında «Ruscuk Yârânı» adıyla bir komite teşkil etmişlerdi. Komitenin tek hedefi, III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak ve Nizâm-ı Cedid'i yeniden yürürlüğe koymaktı.

Alemdar Mustafa Paşa, henüz genç, cahil, saf, haris, fakat vatanperver, cesur, sadık bir vezirdi; iyi bir kumandandı. İstanbul ve merkezî devlet idaresi hakkında hiçbir fikri yoktu. Hayatı, Tuna yalılarında geçmişti. Hezargrad âyanı iken himayesinde yetiştiği Tirsinliklioğlu İsmail Ağa'nın yerine Ruscuk âyanı olmuştu. Bütün Tuna boylarında kendisini sevdirmiş, Ruslar'a karşı zafer kazanmış, vezâret pâyesiyle mükâfatlandırılmıştı.

İstanbul'daki aydın ve bilgin devlet adamlarının çoğu, III. Selim'in ıslahat hareketlerinin gerekliliğine inanmadıkları hâlde, bu cahil vezir, şimdi tahttan indirilen padişaha candan inanmıştı. Devletin kurtuluşunun Nizâm-ı Cedid'in başarısında olduğuna imân ediyordu.

III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak kolay bir iş değildi. Hattâ pek zor bir meseleydi. Gerçi Alemdar'ın emrinde, devlet Rusya ile savaş hâlinde olduğu için, büyük kuvvetler vardı. Bu ordu, hem Alemdar'a sadıktı, hem de III. Selim'den başka hükümdar tanımak istemiyordu. Fakat İstanbul'a nasıl, ne suretle, hangi bahaneyle gelinebilirdi? Cebren İstanbul üzerine yürümekte fayda yoktu. Çünkü hem büyük ölçüde kan dökülür, hem de III. Selim öldürüleceği için, maksat gerçekleşmezdi.

«Ruscuk Yârânı» denen inkılâp komitesinin üyeleri, Tuna ordusunu İstanbul'a nasıl getireceklerini düşünüyorlardı. Bir yıldır alttan alta çalışıyor, şartları kolluyorlardı. Şimdiye kadar yeni hükümdarın, eski hükümdarı deviren ihtilâlcileri ilk fırsatta yok etmesi, Osmanlı tarihinde istisnası olmayan bir vâkıa idi. IV. Mustafa, aynı şeyi yapamadığı, ihtilâlcileri temizleyemediği için rahatsızdı.

Âsiler, bu durumu biliyorlardı. Gerçi IV. Mustafa, amca oğlu III. Selim'i devirmek için kendileriyle işbirliği yapmıştı.

III. Sultan Selim

Ancak yeni padişahın, hânedân gayretleriyle kendilerine karşı harekete geçeceğinden kuşkuluydular. 31 mayısta, Osmanlı tarihinde bir eşi daha olmayan garip bir vesika imzalandı. Bu vesikaya göre yeniçeriler, devlet işlerine karışmayacaklarına, IV. Mustafa da, III. Selim'i deviren yeniçeri zorbalarını ihtilâlden hiçbir şekilde sorumlu tutmayacağına söz veriyorlardı. Zorbaların sözü, kâğıt üzerinde kaldı. Devlet işlerinden asla el çekmediler.

Kabakçı Mustafa, «Turnacıbaşı» rütbesiyle Boğaz'ın Rumeli kale ve tabyaları kumandanlığını aldı. İhtilâlin hain siması Kaymakam Köse Mûsâ Paşa, bir müddet, şunu, bunu haraca kesip servet topladıktan sonra, Bursa'ya sürüldü. 18 haziranda, seferde bulunan Sadrâzam İbrahim

Hilmi Paşa azledildi. Çelebî Mustafa Paşa, onun yerine sadrâzam ve serdâr-ı ekrem oldu.

25 ağustosta Rusya ile 8 aylık bir mütareke yapıldı. İki yıla yakın bir zamandan beri devam eden Rus savaşı, bu suretle geçici bir zaman için durdu. Ruslar, Fransız İmparatoru Napoléon'un baskısı altında mütarekeyi imzalamaya mecbur olmuşlardı. İşte, Alemdar bu fırsatı faydalanarak, ordusunun bir kısmını Rus cephesinden çekip, İstanbul'a gidebildi. Ne yapılırsa, bu 8 aylık mütareke müddeti içinde yapılmak icap ediyordu.

İstanbul hükümeti, Alemdar'ın niyetinden gafildi. Gerçek idare, Şeyhulislâm Topal Atâullah Efendi'nin elindeydi. Şeyhulislâm'ın mürteci idaresinden ve zor-

vücuda getirerek, nâmlarına mahâlleler kurulduğu mâlûmumuzdur⁴⁹.

Hisar Câmi'i önünde ve bahçeye giriş kapısının batısında olan ikinci şadırvan ise, hicri gurre-i Cemâziyü'l-âhire 1300 (9 Nisan 1883) tarihinde Bakırcı Mehmed Efendi'nin oğlu Hacı Mahmud Efendi tarafından yaptırılmıştır⁵⁰. Kitâbesi aynen şöyle yazılıdır.

- Bakırcı Hacı Mahmud etti hüsn-i himmetin derkâr
Edüb nakd-i mesâisin bu hayrâta hemen(?)
- Hakikatda şu meydâna sezâdır böyle bir hayrat
Bu ma'-i selsebil etsün yine atşân [ı] hep ihyâ
- Şeref verdi Hisar Câmi'ine inşâsı bi-şübhe
Sühûlet verdi erbâb-ı vuzû'ya rûz-[u] şeb zîrâ
- İçince su gibi Cevdet dedim târihini zâhir
Bin üç-yüzde yapılmıştır bu şadırvân bi-hemta
Gurre-i Cemâziyü'l-âhire sene 1300

Hacı Mahmud Efendi, şadırvanın itmâmından sonra, buraya su verilmesi alâkalı, Muharrem 1301 (Kasım 1883) tarihli vakfiyesinde şöyle diyor: «... Bi-emrillâhi ta'alâ irtihâl-i dâr-ı beka eylediğimizde, Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa merhûmun medîne-i mezbûre (İzmir)'de vâki' bi'l-cümle evkâfı mütevellî kaymakamı olan zat, vakf-ı mezkûremize dahi mütevellî olup... hâsıl olan icâreden vakf-ı mezkûrun iktizâ eden mahâlleri ta'mir ve medîne-i mezbûrede Hisar Câmi'i-i şerifi meydanının garb tarafındaki şadırvan-ı cedîde câri Köprülü-zâde vakfından olan ma'i lezîzin mukata'a-i seneviyesi itâ olunduktan sonra fazlasından sülûsü mütevellî olan zâta vazife olup, sülûsânı zikr olan şadırvan ile derûnuna câri ma'i lezîzin kanallarından ta'mire muhtaç olan yerlerine sarf oluna...». Muharrem 1301⁵¹.

Hisar Câmi'i, bugün dahi, İzmir'de şöretini muhâfaza eden eski eserlerden biri olarak ayakta durmaktadır.

49 Meselâ bu âileden gelen Hacı Mehmed Efendi adında bir zât, H. 1308 (1890/91) yılında, İzmir, İl idâre meclisi üyesi olarak; 12 Ekim 1311 tarihinde de Belediye reisliğinden istifâ etmişdi. Bak, İbrahim Cavid, *Aydın Vilâyeti'ne Mahsus Sâlnâme*, H. 1308, s. 89; Râif Nezihi, *İzmir Tarihi*, İzmir 1927, c. I, F. 17, s. 11.

50 Bu âile dahi, XX. yüz yıl başında, İzmir'de zenginliği ile şöret yapmıştır.

51 İzmir, Vakıflar Müdürlüğü, *I. Vakfiye Defteri*, s. 107.

KABAKÇI MUSTAFA AYAKLANMASINA DÂİR BİR TARİHÇE

Fahri Ç. Derin

III. Selim'in saltanatına son veren Kabakçı Mustafa ayaklanmasından bahseden yazma ve basma eserlere kütüphanelerimizde sık sık rastlanmaktadır¹. Vak'ayı geçitli yönlerinden anlatan ve verdikleri malûmatla birbirlerini teyid ve ikmâl eden bu eserlerden birisi de Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri yazmaları içinde 333 numarada kayıtlı bulunan küçük yazma bir tarihçedir. «*Sultan Selim-i sâlis'in hal'ine dâir Risâle*» adını taşıyan bu tarihçe, iki eser ihtivâ eden, 202 X 142 mm. eb'adında, 25 yapraklık bir mecmuânın 1^b-15^a yapraklarında mevcut birinci risâlesi olup diğer risâle. «*Emsile-i Fârisiye*» ye âittir. Tarihçenin müellifi belli değildir; başka bir nüshasına rastlanmamıştır.

Metin, talik hatla 1225 tarihinde istinsah edilmiştir ve her yaprakta 15 satır vardır. İfâdesi sâdedir. Yayınlanmasının faydalı olacağını düşündüğümüz eser, 18 rebî'ül-evvel 1222 pazartesi günü, Karadeniz Boğazı kalelerinde bulunan bazı askerlerin Halil Haseki ile sâbık Reisülküttâb Mahmud Râif Efendi'yi katilleriyle başlamakta ve Kabakçı Mustafa ayaklanmasına katılanlardan bazılarının verilen mansıp ve atıyyelerin zikri ile sona ermektedir. Metinde adları geçen şahısları, başka bir makalemizde oldukça geniş bir şekilde tanıttığımız için bu izahatı burada tekrarlamayı gerekli bulmadık.

Sultan Selim-i Sâlis'in Hal'ine Dâir Risâle

Ber muktezây-ı takdîr-i Rabb-i kadîr bin iki yüz yirmi iki senesi mâh-ı rebî'ül-evvelî'nin on sekizinci pazar ertesi günü Bahr-i Siyâh Boğazı'nda kıla muhâfazasına memûr asâkir serkerdesi Halil Haseki ile sâbık Reisülküttâb Mahmud Râif Efendi zikr olun... kıla muhâfazasında iken taraf-ı şâhânedan muhâfazaya memûr olan asâkire esvâb giydirilüp asâkir-i şâhânedan olmaları için

1 Bu eserlerin bir kısmı için bk. Fahri Ç. Derin, *Yayla İmamı Risâlesi* (Tarih Enstitüsü Dergisi), İstanbul 1972, sayı 3, s. 245, not I.

2 Bk. Fahri Ç. Derin, *Aynı eser*, s. 245-290.

Kaynakça

- BÁRCZI, Géza, (1975), *A magyar nyelv életrajza*, Budapest, Gondolat.
- BÁRCZI, Géza, (1980), *A nyelv múltja és jelene*, Budapest. Gondolat.
- BASKI, Imre, (1986), *A Preliminary Index to Rásonyi's Onomasticon Turcicum*, Budapest, Akadémiai.
- BASKI, Imre, (2004), "Eski Macar Ad Vermesinin Türk Geleneği Üzerine" *Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi*, s.:129-144, Ankara.
- BASKI, Imre, (2007), *CSAGIRCSA. Török és magyar néviani tanulmányok 1981-2006*. Karcag.
- BENKŐ, Lóránd, (1949), *A régi magyar személynévadás*, Budapest, Néptudományi Intézet.
- BENKŐ, Lóránd, (1998). *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korból*, Budapest
- BENKŐ, Lóránd, (1980). *Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegelmélei*, Budapest, Akadémiai.
- GYÖRFFY, György, (1948). *Krónikáink és a magyar őstörténet*, Budapest.
- HAJDÚ, Péter, (1962). *A finnugor népek és nyelvek*, Budapest, k.n.h.n.
- HAJDÚ, Domokos, (1980). *Uráli nyelvrokonaink*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- JÁSZÓ, Anna, (1994). *A magyar nyelv könyve*, Budapest, Trezor.
- KÁLMÁN, Béla, (1989). *A nevek világa*, Debrecen.
- LADÓ, János, (1990). *Magyar utónévkönyv*, Budapest, Akadémiai.
- KAKUK, Zsuzsa, (1973). *Resherches sur l'histoire de la langue Osmanlie de XVI et XVII siecles, les elements Osmanlis de la langue Hongroise*, Budapest, Akadémiai.
- LIGETI, Lajos, (1977, 1979). *A magyar nyelv török kapcsolatai és ami körülöttük van I-II.*, Budapest, Akadémiai.
- PAIS, Dezső, (1966). *Régi magyar személyneveink jelentésana*, Budapest, MNYT.
- PAIS, Dezső, (1975). *A magyar ősvallás nyelvi emlékei*, Budapest, MNYT.
- SÁRA, Péter, (1994). *A magyar nyelveredetéről másképpen*, Budapest, Arculat.
- SOLTÉSZ, Katalin, (1989). *Névkutatás és névkultúra*, Zalaegerszeg, Városi Tanács.
- SZEGFÜ, László, (2007). *Gondolatok a X-X. Századi kettős névadásról*, Budapest, [http://64.233.183.104/u/ankara?q=cache:f3ww1beds9gJ:nevarchivum.klte.hu/nevarc... 14.11.2007](http://64.233.183.104/u/ankara?q=cache:f3ww1beds9gJ:nevarchivum.klte.hu/nevarc...)
- TORMA, József, (1999). *Bérem bélő, Ikem igő. Mándoky Kongur István emlékére*. Karcag, Önkormányzat-Barbaricum.

BİR GÖRGÜ TANİĞİNİN GÖZÜNDEN KABAKÇI MUSTAFA İSYANI

Yunus İNCE

Özet

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde III. Selim dönemindeki modernleşme çabalarını sona erdiren Kabakçı Mustafa İsyanı'nı incelenmeye çalışılacaktır. İsyan, olaylara bizzat şahit olmuş bir kişinin mektubundan yola çıkarak değerlendirilecektir. Mektup, Osmanlı Devletinin siyasi tarihinde ray değişimi olarak vasıflandırılabilir olan, batı tarzı modernleşme çabalarından birini sona erdiren olayları anlatmasından dolayı önem arz etmektedir. Her toplumsal olay gibi, bu isyan da pek çok nedeni olduğu göz önünde bulundurularak incelenmeye çalışılmıştır. Modernleşme çabalarının halk katında yeterince anlaşılabilmesi ve reformcu kadronun dışında kalan siyasi- askerî elitler arasında da taraftar bulamaması başarısızlığın başlıca nedenleridir. Bunun yanında dönemin devletlerarası olaylarından kaynaklanan bazı gelişmeler de reform karşıtlarının karşıtlıklarını pekiştirip, sayılarını artırmış ve gelişen olaylar bir isyanla neticelenmiştir. Bütün bunlara rağmen bu başarısız reform çabası daha sonraki reformlar için gerekli tecrübenin edinilmesini sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: III. Selim, Nizâm-ı Cedîd, İrâd-ı Cedîd, Kabakçı Mustafa, reform.

The Rebellion of Kabakçı Mustafa: Evaluation of the Witness of the Incidence

Abstract

The object of this study is to evaluate the rebellion of Kabakçı Mustafa that had suppressed the modernization efforts, existed during the era of III. Selim. The rebellion will be evaluated by considering the letter of a person who was the witness of the incidence. This letter is crucial in the sense that it reports the events that brought an end to one of the Western type of modernization movements of the empire that could be considered as a shunt in the political history of Ottoman Empire. In this study, it is believed that like each social event this rebellion was based on many different reasons. The main reasons of the failure were as follows: modernization efforts were neither adequately understood by the common people nor supported by the military-political elites except reformist cadre. Besides, some developments, resulting from international affairs of the period reinforced the oppositions and increased the numbers of the anti-reformers. Despite all these, this unsuccessful reform movement was crucial in terms of gaining required experience for the following reforms in the Ottoman Empire.

Key words: III. Selim, Nizâm-ı Cedîd, İrâd-ı Cedîd, Kabakçı Mustafa, reform.

D27 10

Kabakçı İsyanı

Kabakçı İsmail

al-Manāt were worshipped and are mentioned in the *Qur'an*; Hubal is never mentioned there. What position Allāh held beside these in pagan times is not exactly known.

Many other idols are mentioned in the Ka'ba and the vicinity, among them the 360 statues.

The Ka'ba possessed in a high degree the usual qualities of a Semitic sanctuary. First of all it made the whole surrounding area into consecrated ground. Around the town lies the sacred zone (*ḥaram*) marked by stones, which imposes certain restrictions on each one who enters it [see *İHRĀM*]. Moreover, the sanctity of the area is seen in the following points. In the *ḥaram* the truce of God reigns. When the Arab tribes made a pilgrimage to the Ka'ba, all feuds were dormant. It was forbidden to carry arms. Next, the *ḥaram*—and the Ka'ba especially—is a place of refuge. Here the unintentional manslayer was safe just as in the Jewish cities of refuge. On the Ka'ba there was a kind of handle to which the fugitives clung (al-Azraḳī, 111), an arrangement which recalls the purport of the horns on the Jewish altar. Blood was not allowed to flow in the *ḥaram*. It is therefore reported that those condemned to death were led outside the *ḥaram* to execution.

The idea of peace extended even to the flora and fauna. Animals—except a few injurious or dangerous sorts—are not to be scared away; hence the many tame doves in the mosque. Trees and bushes were not cut down except the *Idhkhir* shrub, which was used for building houses and in goldsmiths' work. These regulations were confirmed by Islam and are in force to this day.

As to the rites, it is said that in the heathen period animals were sacrificed at the Ka'ba. Among the ancient Arabs the idol of stone replaced the altar; on it they smeared the blood of the sacrificial animals. In Islam the killing takes place in Minā.

It is a question whether and how far the Ka'ba was connected with the *ḥadijī* in the pre-Islamic period. On the one hand, the *ḥadijī* was an integral part of the ceremonies carried out outside Mecca, notably at 'Arafāt: the halt there is the summit of the pilgrimage. On the other hand, the *Qur'an* (III, 91/97) uses the formula *ḥadijī al-bayt* to refer to the Ka'ba. It is therefore most probable that in pre-Islamic times there was a fusion of two groups of ceremonies which, in a fashion still followed by the Arabs, united two adjacent holy places in the same celebration. It cannot be denied that the cult of the Ka'ba in the pagan era reveals traces of an astral symbolism. Golden suns and moons are repeatedly mentioned among the votive gifts (al-Azraḳī, 155 ff.). According to al-Mas'ūdī (*Murūdj*, iv, 47, ed. and tr. Pellat, § 1373), certain people have regarded the Ka'ba as a temple devoted to the sun, the moon and the five planets. The 360 idols placed round the Ka'ba also point in this direction.

However, such a view cannot be safely propounded as foremost. In the pagan era the cult of the Ka'ba was certainly syncretistic, conforming to the usual features of Arab paganism. It is impossible to discern to what extent North Semitic cults were represented in Mecca.

Bibliography: On the whole article Wüstenfeld, *Die Chroniken der Stadt Mekka*, Leipzig 1857-61, 4 vols.

On I and II: J. L. Burckhardt, *Travels in Arabia*, London 1829, 2 vols.; Ali Bey, *Travels*, London 1816, 2 vols.; R. Burton, *Personal Narrative of a Pilgrimage to el-Medīnah and Maccah*,

London 1857, 2 vols.; A. Müller, *Der Islam im Morgen- und Abendland*, Berlin 1885, 2 vols.; C. Snouck Hurgronje, *Mekka*, The Hague 1888-89, 2 vols., with *Bilderatlas*; idem, *Bilder aus Mekka*, Leiden 1889; Caïd Ben Chérif, *Aux villes saintes de l'Islam*, Paris 1919; al-Batanūnī, *al-Riḥla al-Ḥidjāziya*², Cairo 1329; E. Rutter, *The Holy Cities of Arabia*, London 1928, 2 vols.; Ibrāhīm Rif'āt, *Mir'āt al-Ḥaramayn*, i, Cairo 1925, numerous illustrations; M. Gaudefroy-Demombynes, *Le pèlerinage à la Mekke*, Paris 1923; Azraḳī, 86 ff.; Fākihī, 18 ff.; al-Ṭabarī (ed. Leiden), i, 901 ff., 936 ff., 1130 ff.; Mas'ūdī, *Murūdj al-Dhahab* (ed. Paris), i, 133, iv, 125 ff., v, 165-167, 193; *B.G.A.*, i, (al-*Iṣṭakhḥrī*); ii, (Ibn Ḥawḳāl), 23-4, iii² (Muḳaddasī), 71 ff.; v, (Ibn al-Faḳīh), 16-22; vii, (Ibn Rusta), 24-54; Yākūt, *Mu'djam*, ed. Wüstenfeld, iv, 278 ff.; Ibn Djubayr, *Riḥla* (Gibb Mem., v), 81 ff.; al-Bukhārī, *Ṣaḥīḥ*, *Kiṭ. al-'Ilm*, bāb 48; Gaudefroy-Demombynes, *Notes sur la Mekke et Médine*, *Rev. de l'Hist. des Religions*, xxvii, 316 ff.

On III: C. Snouck Hurgronje, *Het Mekkaansche Feest*, Leiden 1880; the Eastern and Western biographies of Muḥammad; commentaries on the *Qur'an* on the passages mentioned.

On IV: Azraḳī, 1 ff.; Ṭabarī, i, 130 ff., 274 ff.; Tha'labī, *Kiṣaṣ al-Anbiyā*², Cairo 1290, 69 ff.; Diyārbakrī, *Ta'riḫ al-Khamīs*, Cairo 1283, 2 vols.; Ibn Hishām, ed. Wüstenfeld, Göttingen 1858-60, 2 vols.; Caussin de Perceval, *Essai sur l'Hist. des Arabes*, Paris 1847-48; A. J. Wensinck, *The Navel of the Earth*, *Verh. Kon. Akad. v. Wetensch.*, Dl. xvii, no. 1; J. L. Palache, *Het Heiligdom in de Voorstelling der Semitische Volken*, Leiden 1920.

On V: L. Caetani, *Annali dell' Islam*, Introduzione, §§ 62 ff.; J. Wellhausen, *Reste arab. Heidentums*², Berlin 1897, 73 ff.; H. Grimme, *Mohammed*, Munich 1904, 45-6.

(A. J. WENSINCK-[J. JOMIER])

KABAKBĀZĪ [see LA'BA].

KABAKÇI-OGHLU MUŞTAFĀ, chief of the rebellion which overthrew the Ottoman sultan Selim III. Originally from Kastamuni, a town in north western Anatolia, he was chosen as their leader by the *yamaks* (supernumerary janissaries) of the Rumeli-kavak fortresses on the Bosphorus, who rioted on 17 Rabi' I 1222/25 May 1807 upon the instigation of the *kā'im-makām* of the grand vizier, Köse Müsā Paşa, and the *Shaykh al-Islām* 'Aṭā' Allāh Efendi. He conducted the rebellion in an orderly manner, put to death the principal organizers of the *Niḡām-i dīdid* [q.v.] and served the aims of the instigators of the riot in preparation for the enthronement of Muştafā IV [q.v.] (21 Rabi' I/29 May). Nominated commandant of the fortresses on the Rumelian side of the Bosphorus with the rank of *turnadjī-başı*, he exercised influence in government affairs through his collaboration first with the *Shaykh al-Islām*, later with Maḥmūd Ṭayyār Paşa, appointed *kā'im makām* in Sha'bān/October, and again with the *Shaykh al-Islām*. He was killed on 19 Djumādā I 1223/13 July 1808 in Rumelifener by 'Alī Agha, the *a'yān* of Pınarhisar, sent with a troop of soldiers by Muştafā Paşa Bayrakdār [q.v.], who was marching with the Ottoman army toward Istanbul to restore Selim III [q.v.] to the throne.

An uneducated man, he showed a remarkable capacity for leadership in conducting the rebellion. Nevertheless he has been rightly criticized for his barinful action which resulted in the suppression of

dip anlaşılmadıklarında kudemli kabadayı-
lardan oluşan hakem heyetine müracaat
ederler, hakemler tarafları dinleyerek bir
karara varırlardı. Bu karara herkes uyma-
ya mecburdu. Hakemlerin verdiği karar
kabul edilmezse taraflar, aralarındaki me-
seleyi kavga ederek hallederlerdi.

Kabadayılar, kâküllü saçları üzerinde
sol kaşa düşürülmüş, tepesinden yana ge-
len kalın ibrişim püsküllü sıfır numara ka-
lıplı siyah fes takarlar, kartal kanat, kısa
ceket altına "patatuka" denen önu iri düğ-
meli fermene, onun altına kılaptanlı, aslan,
kaplan, tavuskuşu, denizkızı işlemeli "ca-
medan" denilen bir yelek, daha içe ise
muhtelif renkte ve göğüs kısmı bal pete-
ği şeklinde oyuklu mıntan giyerlerdi. Bel-
de ise ipekli Sakız veya Trablus kuşağı bu-
lunur, "yanım Fransız" denilen yukarı dar,
dizden aşağısı genişleyen ve arka paçası
koyu mor kadife kaplı kıvrık pantolon, a-
yaklarına da yumurta ökçeli, basık arka-
lı yanm şipdikler giyerlerdi.

Eski İstanbul'un sayılı kabadayıları i-
çinde Arap Aptullah, Arif Bey, Sarraf Ni-
yazi, Arap Dilaver, Kavanoz Mehmed, Ka-
dırgalı Kör Emin, Topal Tefvik önde gelen
simalardandı.

BİBL. Ahmed Rasim, "Fiyakacı Kabadayılar-Kı-
yaklar-Hacamatçılar", "Kopuklar-Serseri Ço-
cuklar", *Muharrir Bu Ya*, İst., 1926, s. 326-331,
348-353; ay, "Eski Palavracı Kabadayılar", *Re-
simli Tarih*, S. 3 (Mart 1950), s. 92-93; S. Alus,
"Kaldırım Kabadayıları", *Akşam*, S. 7402 (1 Ha-
ziran 1939), s. 8; S. Çapanoğlu, "Eski İstanbul
Kabadayı Çeşitleri", *Tarihîten Sesler*, S. 1 (15 Bi-
rincikânun 1943), s. 40-42, 45; ay, "Dünkü İs-
tanbul'da Kabadayılar", *Yeni Tarih*, S. 6 (Hazir-
an 1957), s. 191; R. C. Ulunay, *Sayılı Fırta-
nalar*, İst., 1953, s. 3-5; I. Birinci, "Eski İstan-
bul'da Kabadayılar", *Hayat Tarih Mecmuası*,
(Mart 1966), s. 29-32.

UĞUR GÖKTAŞ

KABAKÇI MUSTAFA AYAKLANMASI

"Kabakçı Vak'ası", "Yamaklar İsyanı" ola-
rak da bilinir. 25-29 Mayıs 1807'de İstan-
bul'da yaşanan ve III. Selim'in (hd 1789-
1807) tahttan indirilmesi, Nizam-ı Cedid
örgütünün dağıtılması ile sonuçlanan geri-
ci destekli asker ve çapulcu ayaklanması-
dır. Bu kanlı terörü yönlendirenler arasın-
da Sadaret Kaymakamı Köse Musa Paşa
ile Şeyhülislam Ataulah Efendi de vardı.
Ayaklanmacıların önderi ise Boğaz yamak-
ları çavuşlarından Kabakçı Mustafa'ydı.

1730'daki Patrona Halil Ayaklanma-
sı'ndan(→) sonra, İstanbul'da 77 yıl gibi u-
zun bir süre ocaklı, softa eylemleri gö-
rülmedi. Bu dönemde saltanat süren dört
padişaha (I. Mahmud, III. Osman, III. Mus-
tafa ve I. Abdülhamid) oranla genç yaşta
tahta çıkan ve köklü yeniliklere girişen III.
Selim, başta Fransızların Mısır'ı işgali ol-
mak üzere birçok iç ve dış sorunla uğraş-
tığı gibi gericilerden de tepkiler aldı. Ru-
meli eyaletlerinde dağılıp eşkıyasının, Pas-
panoğlu'nun, Vidin ve Belgrad yamakla-
rının eylem ve ayaklanmaları, 1806'da
Edirne'de toplanan âyanların İstanbul'a
yürüme kararları, İstanbul'daki ortamı da-
ha da gerginleştirdi. 22 Şubat 1807'de İn-

SİRKÂTİBİ AHMED BEY'İN PARÇALANMASI

Sultan Mustafa'nın tahta çıkması ile herkesin gönlü rahatlamıştı. Halkın sevinç
gösterileri sürerken mabeyinci Ahmed Bey'in Soğukçeşme'den aşağıya indirilip Ka-
rı'ya götürüldüğü görüldü. Herkes oraya doğru koşuşmağa başladı ve görülme-
miş bir telâş ve gürültü koptu. Ne olduğunu anlamayan halk ise kaçıyordu. Çünkü,
âsi kalabalık oradaydı. Alayköşkü önu, kudurmuş bir kafilenin gözükmesiyle ce-
henneme döndü. Kılıçlarını çekerek mabeyincinin üzerine atılanlar, onu götüren-
lerin ellerinden kaptılar. Kendisini çiğ çiğ yiyecek kalabalığı gören Ahmed Bey
de insan sesine hiç benzemeyen bir haykışla "Aman bana kıymayın!" diyordu. Onu
Terzibaşı kârhanesinin önüne getirerek kılıç darbeleri indermeğe başladılar. Her-
kes birbirini iterek vurmakta o kadar gayret gösterdiler ki ceset insana benzemiyor-
du. Vücudu paramparça olduktan başka elbisesi de pâre pâre olmuştu. Adam as-
lında çok şişman olduğundan açılmış karnını görenler "Domuz, amma da yağlı-
mış!" diyorlardı.

Asiler bu işi bitirdikten sonra Bab-ı Hümayun'a giderek bayraklarını iki yanda
diktiler ve tüfekleri ellerinde olduğu hâlde padişahın selamlığı çıkmasını beklemek
üzere Sultanahmed Câmii'ne kadar olan sahada dizildiler. Selamlığa çıkan padişah,
Bab-ı Hümayun'a doğru geldiği vakit, saray kapısı derhal açıldı. Cehennemî bir gü-
rültü koptu. Kapıdan çıkan padişah, ömründe görmemiş olduğu bu korkunç çeh-
reli adamları görünce, korkudan yüzü sapsarı kesildi. Kendisi o kadar nazik ve
güzel bir gençti ki kafesten çıkmış bir kumruya benziyordu. Karakullukçular, bay-
rakları ellerinde, tüfekleri sırtlarında padişahla beraber yürüyüp "Maşallah ne güzel
padişahımız vardır!" diye bağırarak onu Ayasofya'ya götürdüler.

G. Oğuluckyan'ın *Ruznamesi*, İst., 1972, s. 11-12

giliz donanmasının İstanbul'a gelmesi,
Rusya ile savaş durumu, önceki durgun
dönemde yaşanmayan gelişmelerdi. Ule-
ma arasında Batı tarzı askeri eğitimi ve Ni-
zam-ı Cedidliği onaylayan pek az ay-
dın din adamı vardı. III. Selim'in müzik ve
eğlence düşkünlüğü, kent halkının konak,
yalı, mesire yaşamlarına giderek daha faz-
la ilgi duyması, Nizam-ı Cedid bahanesiy-
le alafranga göreneklerin moda olması,
gerici çevrelerin "din elden gidiyor!" yay-
garasıyla kıskırtımlara kalkışmalarına or-
tam hazırlamıştı. Olası bir ayaklanmayı
bastırarak deneyime ve yeteneğe sahip
devlet kadrosu da yoktu. Vazirler, selatin
camilerde korkusuzca "Askere setre pan-
tolon giydirip imanına noksan getiren,
önerine muallim diye Frenkleri düşüren
padişaha Allah da yardım etmez!" diyebil-
mekteydiler.

İngiliz donanmasının İstanbul önlerine
gelişinde de halk arasında "Padişah, İngiliz
ve Rus hükümedleriyle anlaşmış. Yakında
Rus donanması da gelecek!" dedikodusu
yayıldı. Yeteneksiz ve öngörülen yoksun
vezirlerle bilgisiz ulema, salt çıkarları pe-
şindeydiler. "Nizam-ı Cedid türe Müslü-
manlara keferetle üraları giydirilerek dev-
let dinden uzaklaştırılacak!" diyen Tayyar
Paşa bunlardandı. "Şimdi ne sipahi, ne ye-
niçeri var. Cümlesi başı şapkalı Frenk ol-
du... Padişahın haremindeki cariyeler, te-
settür için don dahi giymeyip Frenkvari
fistan ve kâfiristan elbiseleri giymektey-
mişler... Sultan İbrahim'in cünundan baş-
ka hıyaneti yoktu. Onun hapsine ve kat-
line fetva verenler, acaba bunun gibi, İsl-
am dinine aykırı davranan ve halka olan-
ca kötülüğü ortada bir padişah için ne
yolda fetva verirlerdi?" sözleri, kahveha-
nelerde, çarşılarda, iskelelerde de uluorta
konuşulmaktaydı. İstanbul halkı, III. Se-
lim'i zevk sefa peşinde, dinsiz imansız za-

lim bir hükümdar sanmaktaydı. Yeniçe-
rilere "Cedid askeri olur musunuz?" diye
sorulduğunda: "Hâşâ! Moskof olurum, ce-
did askeri olmam!" cevabını vermekteydi-
ler.

Yeniçerileri kıskırtımlar arasında Fran-
sız elçisi de vardı. Adamları, "Vezirler oca-
ğı kapatıp mevaciibi kendi ceplerine ata-
caklar mı?" dedikodusunu yaymaktaydılar.

Ayaklanma öncesi ilk ciddi olay 1806'
da "Edirne Vak'ası" olarak tarihe geçen ve
Silivri, Çorlu, Tekirdağ halklarının Nizam-
ı Cedid birlikleri kurulmasına gösterdikle-
ri şiddetli tepkiyle ortaya çıktı. Bir iç savaş
güçlülükle önlendi. III. Selim, sadrazamı,
şeyhülislamı ve yeniçeri ağasını değiştirdi.
Yeni sadrazam Keçiboynuzu İbrahim
Paşa, Silistre cephesine gitmek üzere 12
Nisan 1807'de orduyla İstanbul'dan hare-
ket etti. Giden birlikler arasında Nizam-ı
Cedid taburları yoktu. Bunlar, olası bir ka-
nışıklığı önlemek ve kent güvenliği için a-
lıkonulmuştu. Sadaret kaymakamlığına
atanan Köse Musa Paşa ve Şeyhülislam
Ataulah Efendi, bir yandan padişahın gü-
venini kazanmaya çaba gösterirken, bir
yandan da Şehzade Mustafa (IV.) ile giz-
lice temas etmekteydiler.

İstanbul'da "Karakollara Nizam-ı Cedid
askerleri konacak, Karadeniz kıyılarından
Trabzon'dan yazılan 2.000 yamağa ni-
zam urbasi giydirilip Boğaz kalelerine
yerleştirileceklermiş!" söylentileri dola-
şırken Köse Musa Paşa, Karadeniz Boğazı
Nazırı İngiliz Mahmud Efendi'yi yamak-
lara Nizam-ı Cedid üniformaları giydir-
mekle görevlendirdi. Ama, gizlice haber
gönderip bu elbiseleri giyerlerse dinden
çıkacakları konusunda da yamakları uyar-
dı. Yamaklar kendi aralarında toplanıp bu
konuyu tartıştılar. Aynı günlerde, Karaman
valiliğine atanan Şamlı Ragıp Paşa, salt pa-
dişaha yaranmak için, nizam ya da asâ-